

**OLGULAR VE DEĞERLER ARASINDAKİ DİKOTOMİK
AYRIMIN WITTGENSTEIN’DA “ANLAM” KURAM(LAR)I
KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRİLMESİ**

Pınar TÜRKMEN BİRLİK*

ÖZET

Wittgenstein’in dil açısından yanıtını aradığı temel soru “anlamın nasıl mümkün olduğu”dur. Onun ilk dönemini ifade eden Tractatus ve ikinci dönemini ifade eden Felsefe İncelemeleri’nde bu soruya verdiği yanıtlar birbirinden oldukça farklıdır. Bu metindeki amacımız, bu birbirinden farklı anlam kuramları kapsamında Wittgenstein’da olgular ve değerler arasında keşfettiğimiz dikotomik ayrımın kendini ne şekilde ortaya koyduğunu gösterebilmektir. Bu bakımdan metin, Wittgenstein’in her iki döneminde de söz konusu olan dikotomik ayrımın, onun anlam kuramı kapsamında kendini sunuyor olduğu temel iddiası çevresinde şekillenir. Bu doğrultuda öncelikle onun Tractatus adlı yapıtında yer verdiği anlam kuramına bakılacaktır. Burada öncelikle Wittgenstein’in temel amacından hareketle serimlemeye çalışacağımız bu ilk anlam kuramının olgular ve değerler arasında nasıl aşılması güç bir duvar ördüğünü göstermeye çalışacağız. Akabinde, Felsefe İncelemeleri’ne dönüp, buradaki anlam kuramını incelemeye yöneleceğiz. Burada ise ilk dönemdeki anlam kuramının “neden ve nasıl” bir değişikliğe uğradığını ortaya koymak suretiyle, olgu ve değerler alanına yönelik statü değişikliklerinin izlerini sürmeye çalışacağız. Bu açılardan metin, düşünce tarihinde bulunan bu ayrımı Wittgenstein özelinde “dil” açısından değerlendirmeye çalışarak, bu konuya yeni bir bakış açısı sunma gayreti taşır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Anlam, Olgu, Değer

**EVALUATION OF DICHOTOMIC DISTINCTION BETWEEN
FACTS AND VALUES IN WITTGENSTEIN WITHIN THE
CONTEXT OF THEORY(IES) OF “MEANING”**

ABSTRACT

The fundamental question to which Wittgenstein sought an answer is how “meaning” is possible. The answers he gave to this question in Tractatus, which represents his first period, and in Philosophic Reviews, which represents his second period, are quite different from one another. Our aim in this study is to be able to demonstrate in which way the dichotomic distinction we discovered between facts and values in Wittgenstein within the context of these different theories of meaning. From this point of view, the present study is based on the fundamental argument that the dichotomic distinction which is in question in Wittgenstein’s both periods presents himself within the scope of theory of meaning. Accordingly, we will

* Dr.

examine the theory of meaning to which he ascribed in his work named *Tractatus*. Here, we will primarily try to show how a formidable wall this first theory of meaning, which we will try to exposit from his main point of view, puts between facts and values. Subsequently, we will turn back to *Philosophic Reviews* and we will examine the theory of meaning in it. Here, on the other hand, we will try to reveal “why” and “how” the theory of meaning in his first period underwent a change, and we will try to trace changes of status in terms of the fields of facts and values. In terms of these points of views, the study tries to assess this autochthonous distinction found in the history of idea specific to Wittgenstein in terms of “language” and makes an attempt to present a new point of view to this topic.

Keywords: Language, Meaning, Fact, Value

GİRİŞ

Yirminci yüzyıldan bu yana, entelektüel faaliyet ilgi alanına hangi problemi alırsa alsın dile ilişkin problemlerden bağımsız görülmez. Günümüze dek uzanan bu düşünme şekli, dil üzerine yapılan tartışmaların önemini açık bir şekilde ortaya koyar. Yirminci yüzyılın dili felsefi refleksiyonunun merkezi unsuru kılarak onu inceleme konusu yapmış düşünürlerinden biri de Ludwig Wittgenstein’dir.

Wittgenstein’in dili ele alış şeklini iki dönem altında incelemek gerekir: İlk dönemini *Tractatus* ve ikinci dönemini ise *Felsefi Soruşturmalar* (*Philosophical Investigations*) karakterize eder. Onları birbirinden keskin bir şekilde ayıran şey, “anlam” kuramları açısından birbirinden tamamen farklı dil anlayışları ortaya koymalarıdır. Wittgenstein’in ilk döneminde dil, “gündelik konuşmanın rastlantısal yüzeyinin ardında gizlenmiş katı bir mantıksal öz; nüfuz edici bir çözümleme ile aydınlatılabilecek tümel bir biçim” (Altuğ, 2001, s. 149) olarak tasarlanır. *Tractatus*’un çok yönlü bir eleştirisinden hareketle yazılan *Felsefi Soruşturmalar*’ında ise dil, edimsel ve gözlemsel olduğu haliyle, insan amaçlarının basitçe sınırlandırılabilir olmayan geniş alanına ait, canlı, dizgesiz, çok biçimli görüntüsü dolayısıyla bir uzlaşım dizisi olarak karşımıza çıkar (Quinton, 1970, s. 9). Wittgenstein’in dile yönelik bakış açısındaki bu değişiklik, dilin edimsel kullanımını temele alan düşünce yapısı gereği öncelikle dilde varsayılan saf ve apaçık bir yapının varlığını yadsır. Edimsel dil öylesine çeşitli ve karmaşık bir yapıdadır ki, onu belli bir kalıp ya da öz ile açıklamak da imkânsızdır. Bu bağlamda *Felsefi Soruşturmalar*, her ne kadar *Tractatus*’un dil anlayışının eleştirel bir olumsuzlamasını içerse de, Altuğ’un ileri sürdüğü gibi her iki dönemi birbirine bağlayan “tematik bir bağ” söz konusudur: “Wittgenstein’in her iki döneminde de ele aldığı temel soru, “bir cümlenin nasıl anlamlı olduğudur (Altuğ, 2001, s. 150).”

Makalemizde Wittgenstein'da bu ortak tematik bağın dolayımında dikkatimizi olgu ve değerler alanına yönelttiğimizde, onların arasında belirleyeceğimiz dikotomik ayrımın fail nedeni olarak anlam'ın, yani bizzat dil'in bulunduğu görülecektir. Wittgenstein'in *Tractatus*'ta anlam'ı olgusal betimlemeler ve nesnenin özünün bilgisi çerçevesinde ele alarak, değerler alanına ait anlam'ları yok saymasıyla ilk döneminde kendini gösterecek olan bu keskin ayırım, ortaya konulduğu andan itibaren yeni bir anlam kuramına da gebe kalmış görünür. Bu bakımdan *Tractatus*'u özgün kılan husus, onun olgular ve değerler arasında aşılması imkânsız bir dikotomi inşa ettiğine dair yazarı açısından bir "farkındalık" eseri olmasında aranmalıdır. Wittgenstein açısından bu keskin ayrımın onda yarattığı farkındalığı ancak *Felsefî Soruşturmalar*'ından *Tractatus*'a baktığımızda anlayabiliriz. Wittgenstein'in kuşatıcı felsefî amaçlar için *Tractatus*'ta ortaya koyduğu mantıksal yapıların, *Felsefî Soruşturmalar*'ından bakıldığında sadece *geçici bir metafor* olarak kendini gösterecek olması bunun en açık kanıtı olacaktır.

O halde *Tractatus* öncelikle, Wittgenstein'in belli birtakım felsefî amaçlar için yol aldığı "düşünsel bir serüven" olarak düşünülmelidir. Bu düşünsel serüvende felsefenin yüklendiği misyon, dilin metafiziğe yol açan yanlış kullanımlarına karşın bir "dil eleştirisi" gerçekleştirilmesi gerektiği şeklindedir (Fann, 1971, s. 12). Fann'a göre, tam da bu nokta Wittgenstein'i mantıkçı pozitivist felsefe etkinliğine bağlayan ve hatta onun büyük ölçüde İngiliz empirist geleneğine dayanan yönünü ortaya koymaktadır (Fann, 1971, s. 38). Anlama yönelik empirist bir tez ortaya koyan Hume, mantıkçı pozitivist düşünörlere ve ilk dönemi itibariyle de Wittgenstein'a metafiziksel önermelerin anlamsız, bir başka ifade ile safsata ve kuruntu olduğu, çünkü onların olgu sorunlarıyla (matters of fact) bir ilgilerinin bulunmadığı hususunda önemli bir dayanak ve çıkış noktası teşkil eder. Hume *An Enquiry Concerning Human Understanding* adlı yapıtında, matematiğin (mantığın) ve empirik bilimlerin önermelerinin anlamlı, geri kalan diğerlerinin ise anlamsız olduğunu şu şekilde belirtir:

"Bana öyle geliyor ki, soyut bilimlerin veya kanıtlamanın biricik nesnelere, nicelik ve sayıdır. (...) insanların diğer bütün soruşturmaları yalnızca olgu sorunlarına ve varoluşuna ilişkindir ve açıktır ki, bunların kanıtlanması yapılamaz. (...) bu ilkeler doğrultusunda kitaplıkları gözden geçirdiğimizde nasıl bir yıkım gerçekleştirmemiz gerekir? Söz gelişi elimizde ilahiyatın veya okul metafiziğinin bir cildini alırsak, şunları soralım: Bu kitap nicelik ve sayıyla ilgili soyut akıl yürütmeler içeriyor mu? Hayır. Bu kitap olgu sorunu veya varoluşla ilgili deneysel akıl yürütmeler içeriyor mu? Hayır. O

zaman atın onu ateşe; çünkü içinde safсата ve kuruntudan başka hiçbir şey olamaz (Hume, 1939, s. 168).”

Metafizik ile nicelik bakımından ölçülemeyen, nitelik bakımından da tam olarak ne olduğu belirlenemeyen her şeyi “transandantal” olarak dışlayan bu düşünce şekli, Wittgenstein’da dilsel (linguistik) bir çerçeveye taşınarak devam ettirilir.

Wittgenstein’a göre, dilimizin mantığının yanlış anlaşılmasından doğan metafizik, doğruluğu sınıanamayan ve bu bakımdan da güvenilir olmayan bir takım bilgiler yığını olmaktan öteye geçemediğinden felsefenin en asli sorunudur (Wittgenstein, 1961, 3.324). Dolayısıyla felsefe, güvenilirlik kazanmak için öncelikle kendini metafizikten uzak tutmalıdır.

Wittgenstein felsefenin bu probleminin üstesinden gelmek üzere *Tractatus*’ta, akli fanteziden, fizikçinin matematiksel temsilini şairin metaforundan, keskin tasvir edici dili “dolaylı iletişimden” ayırabileceği bir anlam kuramına yer açar. Buna göre, en genel görünümü altında cümleleri gerçekliği resmeden ya da bir başka deyişle onun tasarımını sunan dilsel kuruluşlar olarak ele alan bu anlayışta, gerçek anlamda bir “anlam” a sahip olduğunu söyleyebileceğimiz şeyler sadece gerçeklik üzerine bildirimde bulunduğumuz olgusal içerikli önermelerdir. Çünkü Wittgenstein’a göre, dünya olguların toplamıdır (Wittgenstein, 1961, 1.1) ve olguların toplamı da, neyin olduğu gibi olduğunu, aynı zamanda da bütün nelerin olduğu gibi olmadığını da belirleyen şeydir (Wittgenstein, 1961, 1.12). Bu bakımdan Wittgenstein için dış dünyada yer almayan herhangi bir nesne ya da olgu durumuna göndermede bulunmayan ifadeler “anlam” dan yoksundur. Bu kuramın çizdiği sınırlar dikkate alındığında, “değerler” alanı kendisini “söylenebilecek” olan şeyler alanının dışında buluverir. “Söylenebilir” ve “üzerinde konuşulabilir” olan olgular ile “söylenebilir” olmayan “konuşamadığımız” şeyleri ifade eden transandantal olan değerler alanı böylece keskin bir ayrıma uğratılmış olur. Wittgenstein *Tractatus*’a yazdığı Önsöz’de,

“Bu kitap felsefe sorunlarıyla uğraşiyor ve inanıyorum ki, bu sorunların ortaya konulma nedeninin, dilin mantığının yanlış anlaşılması olduğunu gösteriyor. Kitabın bütün anlamı şöyle toparlanabilir: söylenebilen bir şey açık olarak söylenebilir ve konuşamadığımız şey hakkında susmamız gerekir (Wittgenstein, 1961, s. 3).”

diyerek asıl amacını “düşünmeye bir sınır çizgisi çekmek” olarak ifade eder. Bu bakımdan onun “felsefenin dilin mantığı açısından olabilirliğini

araştırarak, felsefenin insanın tüm bilgi etkinliği içindeki konumuna açıklık getirmeye çalıştığı (Altuğ, 2004, s. 45)” ifade edilebilir. Ancak bu yöndeki çabasının Wittgenstein’i felsefi anlamda tam bir tatmine götürdüğünü söylemek hata olur. Wittgenstein’ın *Tractatus*’a yazdığı Önsöz’ü “bu çalışmanın değerinin bulunduğu ikinci nokta, bu sorunların çözülmesiyle ne denli az şeyin başarılı olduğunu göstermesidir (Wittgenstein, 1961, s. 4)” diyerek sonlandırmış olması, düşünsel anlamda onu yeni bir serüvenin beklediğinin en açık ifadeleri olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz bu ifade, Wittgenstein’ın zihninde çözüme ulaştırılan bir bölümün yanında öylece durmakta olan, “üzerinde konuşulamayan” bir alanın verdiği rahatsızlığın en veciz haliyle dile getirilişidir. Kaldı ki, ikinci dönemini ifade eden *Felsefi Soruşturmalar*’ıyla Wittgenstein’ın dili düşünüş şeklini kökten bir biçimde değiştirmiş olduğu açıktır. Bu değişimin fail nedenlerinden birisi şüphesiz, onun değerler alanına ilişkin ortada bıraktığı bu anlam sorunudur. Bir diğeri ise, teorinin kendi içerisinde taşıdığı güçlüklerdir.

İnsan hayatı şüphesiz olgularla olduğu kadar değerlerle de iç içe geçmiş bir görüntü sergiler. O halde açıktır ki, insani deneyim dediğimiz şey de hem olgularla hem de değerlerle harmanlıdır. İnsan yaşamı boyunca hem içinde yaşadığı dünyayı bilip kavramaya çalışır hem de kendini bilip kendini gerçekleştirmeye çalışır. İşte insani deneyim olarak ifade edebileceğimiz bu şey ise her şeyden önce dilseldir; insan dilde yaşar, dünyasını ve kendisini dilde bilir ve tanır. Bu sebeple ister olgu isterse de değerler alanı söz konusu olsun, öncelikle “dil”e bakmak gerekir. Wittgenstein’da olgular ve değerler arasındaki dikotomik ilişkiyi, onun her iki dönemine de ilişkin olarak “anlam” kuramı çerçevesinde ele almaya çalışmamızın temel nedeni de budur.

O halde en genel görünümü altında, “şeylerin nasıl olduğuyla nasıl olması gerektiği arasında yapılan ayrım; olgusal ve ahlaki ya da içeriksel ve değer biçici olmak üzere iki sınıf iddia, önerme arasında bir ayrım yaparak, söz konusu sınıflardan birinin öncülleri ya da sonuçlarının diğer sınıfın öncül ya da sonuçlarını gerektirmediği gibi, diğer sınıfın öncül ya da sonuçlarını içermediğini, birinden diğerine geçmenin mümkün olmadığını savunan ayrım ve görüş (Cevizci, 2000, s. 698)” olarak ifade edilen olgu ve değer ayrımının Wittgenstein’daki durumuna bakmakla devam edelim.

***Tractatus*’taki Anlam Kuramı Açısından Olgular ve Değerler Alanı**

Tractatus’un bizlere çizdiği ana amaç, dile getirilebileni açıkça ortaya koymak suretiyle dile getirilemez olanı göstermektir. Bu bakımdan Wittgenstein’ın felsefe için *Tractatus*’ta yapmaya çalıştığı şey öncelikle, felsefe önermelerinin doğru anlaşılmasını sağlamaktır. Felsefe önermelerinin olgusal söylem içinde yer almalarının olanaksızlığını göstermekle

Wittgenstein, onları anlaşılabilir sayarak reddetmek niyetinden çok, onları doğru bir şekilde anlamaya yönelmiş görünür.

Wittgenstein için dilin mantığının yanlış anlaşılması, onun işleyiş biçimini yanlış anlamaktan kaynaklanır ve dilin sınırlarını zorlamakla sonuçlanır. Bu durum bir sonuca bağlanamayan metafiziksel tartışmaların ortaya çıkmasının en temel nedenidir. Wittgenstein bu durumun üstesinden gelmek üzere, dile bir sınır çizgisi çizmenin gerekliliği üzerinde durur (Wittgenstein, 1961, s. 2). Öyle ki *Tractatus*'un başlıca görevi, dilin içerisinde dilin kendisinin çezeceği bu sınır çizgisiyle bu sınırın ötesinde kalanları açık bir şekilde “anlamsız” (saçma) olarak gösterebilmektir. Böylece dilin işlevini ve yapısını soruşturmakla kendini sorumlu tutan bu eser, dil-dünya ilişkisini bu soruşturmada merkezi kılar. Dolayısıyla bu soruşturma ekseninde “anlam”a ilişkin ortaya çıkan temel kabul, “dildeki birimlerin sadece bilgi yönünden (gerçeklikle karşılaştırma) bir anlama sahip olabilecekleri” şeklinde belirir.

Bu doğrultuda *Tractatus*'un dile ilişkin en temel varsayımlarını şu şekilde belirtebiliriz: **i)** Dilin temel işlevi dünyayı (olgu durumlarını) betimlemektir. Bu söz konusu betimleme işlevi, dünyayı resimlerle yansıtmayı ve dünyayı dilde temsil etmeyi ifade eder. **ii)** Dil ile neyin yapılabildiğini yapılamayacağını şüphesiz onun yapısı belirler. Dilin yapısını doğru anlamak, onu kendi sınırları içerisinde çözümlenmek ile mümkündür. O halde söylenebilir olanın yapısını anlamak üzere öncelikle dilin sınırlarını çizmek gerekir. **iii)** Bu doğrultuda dilin sınırlarını çizerek onun yapısını doğru bir şekilde ortaya koymada insanın başvuracağı temel kaynak ise mantık olmalıdır. Bu temel varsayımlar dikkate alındığında, *Tractatus*'un kuramsal yapısını “mantık”, “dünya” ve “dil” olmak üzere üç temel kavram kapsamında ortaya koyduğu görülür. Wittgenstein'in “Çalışmam, mantığın temellerinden dünyanın yapısına kadar uzanan bir alanı kapsar (Wittgenstein, 1961, s. 79)” ifadesi dikkate alındığında bu kuramsal yapının, mantığın yapısından dilin yapısına oradan da dünyanın yapısına uzanan bir bütünlüğü yansıtacağı sonucu çıkar.

Bu noktada Wittgenstein'in *Tractatus*'un kuramsal yapısında mantığı temele alarak dil aracılığıyla *dünyanın yapısına* uzanması ve nihai amacını bu noktada sonlandırmış görünmesi şaşırtıcı değildir. Bu durum öncelikle, “on yedinci yüzyılda Modernite'ye kimliğini armağan eden kesinlik arayışının (Bauman, 1998, s. 193, 194)” yirminci yüzyılın başlarına dek uzanan etkilerinin bir sonucu olarak okunmalıdır. Burada aranan kesinlik şüphesiz “dünyaya” ilişkin olan bir kesinliktir ve bu bakımdan sözü edilen “kesinlik” *Tractatus*'unda Wittgenstein'in dünyanın yapısında gördüğü şeyin de ta kendisidir.

Bilindiği üzere bilimsel devrimlerin ışığında dünyayı mekanik bir işleyiş olarak gören Modernite anlayışında, kesinliğin dili olarak matematik ve mantık doğanın dilini okumaya muktedir tek araç olarak ortaya çıkmıştı. Bu evrensel dil sayesinde doğanın yasaları matematiksel formülasyonlarla dile getirilebilmişti. Newton bunu, *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*'nde ortaya koyduğu (doğa) yasaları ile açık bir şekilde kanıtlıyordu (Newton, 1998) . Böylece yeni bir düşünme yöntemi olarak matematik, her ne kadar kompleks bir yapı sunsa da, öyle “açık ve seçik” ve aynı zamanda da öyle müzakere edilebilirdi ki, dünyadaki tesadüfi ve keyfi her şeyin izahatı için kullanılabilir bir ölçü sunabilecek yetenekte görüldü (Meyer, 1985, s. 114). Dolayısıyla on yedinci yüzyıl felsefesi, matematik fiziğin bu yöntemini kendisine örnek alarak, onunla gerçeğin bütünü sağlam bir tablosunu çizmeyi amaç edinmişti. Bu felsefe de, tıpkı matematik fizik gibi, önce yöneldiği gerçeğin son ilkelerini, son kavramlarını aramış, sonra bunlardan gerçeği düşüncede yeniden kurmağa çalışmıştı (Gökberk, 1999, s. 256). Tüm bu gelişmeler ışığında on yedinci yüzyıldan neredeyse yirminci yüzyılın ortalarına değin, entelektüel gündem kendini matematiksel mükemmeliyet, mantıksal sağlamlılık ve kesinlik arayışı çerçevesinde belirledi. Bu bakımdan da yirminci yüzyıla on yedinci yüzyıldan miras kalan entelektüel serüvenin rotası “belirsizlik” ve “kesinlik” oldu.

Bu noktada matematiğin karşılaması beklenen bu kesinlik talebinin, Modernite'den başlayarak özellikle yirminci yüzyılların ortalarına değin, sadece doğa yasalarının formülasyonu için değil, aynı zamanda dünyaya ilişkin bütün ifade ve önermelerimiz için geçerli olması gerektiği yönünde de ortaya çıktığını belirtmek gerekir. İnsani deneyim ile sınırlı olguları birebir temsil edecek, tek anlamlı ve kesinliği matematiksel temel ile sağlanmış ideal dil anlayışları, sosyal bilimlere de dilini (buna felsefe de dahil) tek anlamlı ve kesinliği kanıtlanabilir şekilde yeniden biçimlendirme modeli ve imkanı sunmasıyla oldukça cezbedici geldi. Onun cazibesine kapılan düşünürlerden biri de kuşkusuz -ilk dönemi göz önünde tutulduğunda- Wittgenstein'dir. İdeal dil anlayışlarının yirminci yüzyılın Wittgenstein'ına kadar uzanan yansıması şu şekilde özetlenebilir: “(...) dünya bir olgular totalitesidir; bir bilimsel önerme, olgu durumlarına birebir tekabül eden bir önermedir; anlamlı ve bilimsel önerme, olgu durumlarının mantıksal bir resmidir. Böylece olgu durumlarına tekabül eden mantıksal bir dil inşa etmek mümkündür (Arslan, 1996, s. 28-29).”

Bu noktada öncelikle *Tractatus*'unda metafiziksel önermeler kadar etik, estetik, politik değerlere ilişkin önermeleri de felsefenin kapsamı dışında tutan Wittgenstein'in, mantık temelli “anlam kuramı” ile sadece olgular dünyasına yönelmiş olmasının nedenlerini irdelemek gerekir. Bu doğrultuda ise ilk elde onun fizikle teçhiz olmuş zihninin dile yönelmesinin altında yatan nedenleri görmek gerekir. Ancak böylelikle onun dil

anlayışının, “nasıl ve neden ötürü” Newtoncu dinamiğin görüşlerini yansıtan bir kuram olarak ortaya çıktığını anlayabilmek mümkün olur.

Wittgenstein’in düşünce yapısını anlamak için öncelikle, onun Heinrich Hertz ve Ludwig Boltzman gibi düşünürlerin matematik ve fizik teorileri konusunda iyi bir eğitim aldığını dikkate almak gerekir (Janik ve Toulmin, 2008, s. 20-21). Bu hususta öncelikle şunu görmek gerekir ki, fizik bilgisiyle baştan aşağıya donanımlı bir mühendis olarak Wittgenstein’in öncelikli amacı matematiğin, özellikle de matematiğin fiziğe uygulandığının doğru bir kavrayışını elde etmek olmuştur. Wittgenstein aldığı bu mühendislik eğitimi dolayısıyla daha başlangıçtan itibaren temel teorik fizik ve özellikle de Newtoncu mekaniğin tüm ayrıntılarına vakıftı. Bu bakımdan Wittgenstein’in felsefi ilgileri doğrultusunda, Hertz’in *Mekanik Prensipleri* adlı kitabından, özellikle de onun Klasik Newtoncu dinamik teorisinin nasıl hem bir matematiksel aksiyomlar ve dedüksiyonlar sistemini şekillendirdiğini, hem de algılanabilir dünyalara tezat bir dünya olarak gerçek doğal dünyayı açıkladığını ortaya koyduğu kısımlardan etkilenmiş olduğunu görmek şaşırtıcı değildir. Nitekim özellikle *Tractatus*’un 6.34 ile 6.3611 arasındaki önermeleri incelendiğinde bu konuların aynı zamanda Wittgenstein’in da açıklık getirmek istediği konulara tekabül ettiği ortadadır¹.

Wittgenstein’in *Tractatus*’u ortaya koyarken etkilendiği kişiler olarak hem Hertz’in hem de Boltzman’ın çalışmalarıyla yapmaya çalıştığı şey, fizik bilimindeki sistematik teorilerin mantıkla ifadelerinin ve empirik uygulamalarının nasıl gerçekleştiğini göstermek ve bu *matematiksel modelin* dünyanın kesin ve doğru bilgisini sunduğunu açık bir şekilde ortaya koymak şeklinde özetlenebilir (Toulmin, 1970, s. 45). Bu iki ismin çalışmalarından etkilenen Wittgenstein öncelikle kendine şunu sorar: Hertz’in ve Boltzman’ın teorik fiziğin dili için yaptıkları şeyi genelde dil için yapmanın herhangi bir yöntemi var mıdır? Yani, “söylenebilir olanın” kapsamını ve sınırlarını gösterecek bir dil kuramı mümkün müdür?

¹ “Newton mekaniği, dünyanın betimlenmesine birlikli bir biçim verir. (...) Mekanik şunu söyleyerek bir dünya betimlemesi biçimi belirler: Dünya betimlemesinin bütün tümceleri, belirli sayıda verilmiş tümceden –mekaniğin aksiyomlarından- belirli bir tarzda elde edilecektir. Bunu yapmakla bilimsel yapının kurulması için yapıtaşlarını sağlar, ve şöyle söyler: hangi yapıyı kurmak istersen iste, onu, bir yolla, bu yapıtaşlarıyla ve yalnızca bunlarla kurabilirsin (Wittgenstein, 1961, 6.341)”. “Newton mekaniği, bir mekanik yoluyla, bir başka şeyden çok daha yalın olarak betimleme yapabildiğinden, dünya üzerine bir şey söyler (Wittgenstein, 1961, 6.342)”. “Hertz’in dile getiriş tarzıyla şöyle denilebilirdi: Yalnızca yasalı bağlamlar düşünülebilirdir (Wittgenstein, 1961, 6.361)”.

Wittgenstein'in zihin dünyasına yön veren bu iki soru, yanıtlarını da yine bu iki düşünürün kendisinde (özellikle de Hertz de) bulmuş görünür. Nitekim Janik ve Toulmin'ın Wittgenstein'in ilk dönemini tamamıyla Hertz'in şekillendirdiğini ileri sürmelerinin temel nedeni, onun Hertz'in mekaniğin diline yaklaşımını her söyleme uygulanabilecek tarzda evrenselleştirmesinden kaynaklanır (Janik ve Toulmin, 2008, s. 216). Hertz *Mekaniğin Prensipleri* adlı eserinde ortaya koyduğu mekanik eleştirisinde mekaniğin doğası ve sınırları problemini bu disiplinin kendi içerisinde çözümlenmeye çalışmıştır. Burada Hertz, mekaniğin kullandığı kavramların üzerine eğilerek, onların kullanıldıkları şekilleri ve yapıları üzerinde açık ve seçik bir ilişkinin ortaya nasıl konulabileceği üzerinde durmuştur. Buna göre, mekaniğin kavramlarının yapısı bir kez netleştirildiğinde, ilave bir açıklamaya gerek duyulmaksızın mekanik, açıklamanın sınırlarını apaçık hale getirilebilecektir. Bu mekanik fenomenlerin temsilini ifade etmesi gereken kavramların doğruluğunu bize gösterecek olan üç ana unsur ise, bu temsillerin mantıksal tutarlılığı, empirik verilere müteakiliyeti ve temsilin basitliği veya inceliği olacaktır (Hertz, 1956, s. 2-3).

Böylece Hertz, teorisyle genel bir felsefi analiz yerine, öncelikle pratik bir problem çözme yolu seçmiş görünür. Bu pratik çözüm yolunda Hertz'in keşfettiği en önemli şey, matematik formüllerin fiziğin problemlerinin tümünü ele almak için gerekli çerçeveyi sağlayabilecekleri ve bu bakımdan fiziksel gerçekliğe bir mantıksal yapı armağan edebilecekleri olmuştur. Böylece Hertz'in mekanik bilimi için ortaya koyduğu bu teorisinin pratik ve işlevsel olma özelliğini onun mantıksal yapısının sunduğu açık ve seçiklikten aldığı görülür. Teorisinin taşıdığı bu özellikler dolayısıyla Boltzman'ın bu mantıksal yapıyı, fiziğin bizatihi kendisi içindeki genel teorik analiz yöntemine de uyarlaması uzun zaman almaz. Boltzman için bu teorisinin fiziğe uygulanmasını elverişli kılan şey, Hertz'in mekanik bilimi yorumunun "mümkün gözlemlenmiş olaylar serisi" sistemini tanımlayan bir teori olarak kendini ortaya koymuş olmasıdır. Fiziğin ele aldığı her unsurun da "mümkün gözlemlenmiş olaylar serisi"nden birine tekabül ettiği göz önünde tutulduğunda Boltzman için Hertz'in teorisinin uygulanabilirlik açısından önemi ortadadır.

Ayrıca mekanik bilimindeki yeni yorumuyla Hertz, matematiksel aksiyomlar ve dedüksiyonlar sistemi ile *gerçek* doğal dünyayı tanımlamaya giriştiğinde, öncelikle "bir matematik kalkülüsün dile getirdiği formel adımlar ile ortaya çıkan aksiyom sisteminin gerçek deneyime uygulandığında onun empirik ve pragmatik adımlarını da birbirinden ayırmayı amaçlamış görünür (Hertz, 1956, s. 145). Çünkü Hertz, ancak bu şekilde fizikte yararsız ve karışık olarak gördüğü metafiziksel tartışmaları – özellikle de on dokuzuncu yüzyılın fizik biliminin gelişimini engellediğini düşündüğü "gücün temel doğası"yla ilgili tartışmayı (Hertz, 1956, s. 152)-

ortadan kaldırabileceğini net bir şekilde görmüştü. Konuya bu açılarından bakıldığında, *Tractatus*'u Hertz'in mekaniğin diline, Boltzman'ın da fiziğin diline olan yaklaşımını dilin tümüne uygulanabilecek tarzda genişletmeye yönelik bir girişim olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Açıktır ki Hertz ve Boltzman'ın sayesinde Wittgenstein'in zihninde, tam da onların sadece kendi alanlarına yönelik ortaya koydukları kavram yapılanmalarını, dilin geneli için kuşatıcı olacak şekilde yapılandırma ideali oluşmuştur.

Böylece Wittgenstein, ortaya koymak istediği bu kuşatıcı dil teorisi kapsamında onun formel yapısını bütünüyle genel terimlerle açıklayabileceği bir "dil matematiğine" ihtiyaç duyar. Tam da bu noktada onun Russell ve Frege'nin çalışmalarına yönelmek durumunda kaldığı görülür. Wittgenstein için, özellikle Russell'ın erken dönem çalışmalarında yer verdiği felsefi program, Hertz'in probleminin genelleştirilmiş formunu çözmenin imkânını tanıyan bir program olarak okunmaya oldukça elverişli bulunur. Bu bakımdan Wittgenstein'in yeni bir tür dil eleştirisini gerçekleştirebilmesinin yolunu açan şey, tam da bu sırada Russell'ın gerçek önerme formlarını dile getirmeye yetenekli olan "önerme kalkülüsü"nü ortaya koymuş olması olmuştur. Bu söz konusu "önerme kalkülüsü" Wittgenstein tarafından formel bir dil modeli olarak kullanılmak suretiyle dilin iç yapılarının, reel dünyadaki "nesnelerin kendileriyle" yani "olgularla" ilişkilendirildiği müteakbil yapıları nasıl temsil ettiği en açık haliyle gösterilebilmiştir. Onu bu konuda düşünsel anlamda besleyen bir diğer düşünür de şüphesiz, kavram yazma amacıyla matematik mantığı sistematize etme yoluna gitmiş olan Frege'dir. Bu söz konusu iki düşünürün mantıksal sembolizme olan katkıları göz önünde tutulduğunda, onların Wittgenstein'a, dilin (yeni) kalkülüsünü ortaya koyup mantığını yeniden şekillendirmek suretiyle dilin doğasını, sınırlarını ve yapısını açık ve seçik bir şekilde ortaya koyma çabasında sağlam temellere dayalı bir araç sundukları açıktır.

O halde şimdi, dile ilişkin bu yeni kalkülüse, bu yeni mantığa biraz daha yakından bakmak suretiyle, onun "anlam" açısından nasıl bir zemin yarattığını görmek gerekir. Nitekim Wittgenstein'in *Tractatus*'ta olgu ve değerler alanı arasında konumlayacağı derin ayrım, tam da bu zemindeki çatlaktan kaynaklanmış görünür. Anlam'ı burada sadece sözcüğün temsil ettiği nesnenin özünün bilgisine ve olgusal betimlemelere (önermelere) hasreden Wittgenstein, değerler alanı söz konusu olduğunda bu çatlaktan onun "konuşulamayan"ın derinliklerine sızmasına engel olamamıştır.

Tractatus'un kuramsal yapısını oluşturan üç temel düzeyden (dil, dünya ve mantık) Wittgenstein'in -mümkün gözlemlenmiş olaylar serisi olarak- olguları ifade eden *dünya* hakkındaki temel düşüncelerinin, Newton'ın *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri* adlı eserinde ortaya koyduğu açıklık, bilinebilirlik, ölçülebilirlik ve kesinlik ilkeleri ışığında,

Hertz ve Boltzman'ın teorileri kapsamında şekillenmiş olduğu açıktır. Dünyaya ilişkin edindiği bu formasyona, Russell ve Frege'ye ait düşünceleri de eklediğinde Wittgenstein, dil ve dünya ilişkisindeki yapısal düzenlerin ortak biçimini verebilecek tek unsur olarak “mantık” a yönelir.

Wittgenstein'a göre, dil aracılığıyla dünya hakkında düşünüp konuşabildiğimize göre, dil ve dünyanın yapılarında mevcut bulunan bir ögenin onları ortak bir noktada buluşturmuş olduğu söylenebilir. İşte bu ortak nokta Wittgenstein için “mantık”tan başka bir şey değildir (Wittgenstein, 1961, 2.11, 2.19, 3.032). Gerek dünyayı gerekse de dili bilmek istediğimizde şüphesiz onların işleyiş mantığına bakmak gerekir (Wittgenstein, 1961, 3.03). Dil aracılığıyla dünyamızı açıkladığımız göz önünde tutulduğunda, bu mantığın her ikisinde de aynı işleyişe sahip olması gerektiği açıktır. Dolayısıyla onların yapılarında bulunan bu ortak öge gereği, birinin yapısını bildiğimizde diğerinin de yapısını bilebiliriz (Wittgenstein, 1961, 2.181, 2.182, 2.19).

Wittgenstein'ın dil ve dünyayı anlamada başvurduğu “mantıksal biçim” kavramı böylece hem dilin dünyaya bağlanmasını sağlayan hem de “anlam”ı olanaklı kılan bir öge olarak karşımıza çıkar. Ona göre, sadece mantıksal biçim aracılığıyla önermelerin (betimlemelerin) gerçekliğe ilişmesi, gerçekliğe dokunması mümkün olabilmektedir. Ayrıca bu mantıksal biçim, betimin öğeleri ile şeyler arasındaki karşılıklı ilişkiyi ifade eden betimsel ilişkiyi de (pictorial relationship) kapsamaktadır. Dolayısıyla da Wittgenstein, bir önermenin anlamını onun mantıksal biçiminde aramaya yönelir. Buna göre anlam, önermenin dünyadan yansıttığı şeyin biçimi, yani gerçekliğin önerme içinde dile getiriliş biçimi olarak ortaya çıkar. İşte tam da bu noktada istenilen sonuca ulaşılmış olunur; çünkü böylece bir önermenin anlaşılması için, onun gerçeklikle karşılaştırılmasına ihtiyaç kalmaz. Biz, önermeye bakmakla, onun yansıttığı durumu biliriz. O halde önerme, tıpkı resim gibi anlamını bize gösterir. Bu durumda Wittgenstein'ın dile ilişkin resim-tasarım kuramına temel teşkil eden iki unsuru şu şekilde ortaya çıkar: “Doğruya ilişkin mütekabiliyet teorisi ile dil ile gerçeklik arasında dili tasvir edici kullanımımızın tümüne izin verecek (ve tümünü geçerli kılacak) ölçüde yeterli izomorfizmin (Verbindung) var olduğu ön kabulü (Janik ve Toulmin, 2008, s. 217).” Bu söz konusu kuramda, nesnelerin belirli konfigürasyonlarının “mümkün” olup olmadığını a priori olarak ortaya koymamızı mümkün kılan şey, dilin mantıksal yapısıdır. Wittgenstein'ın anlam kuramında “doğruluk tablolarının” fonksiyonu olarak ortaya çıkan mantık, herhangi bir modelin a priori doğruluk ihtimallerini tespit etmede kullanılır (Wittgenstein, 1961, 5). Bir başka ifade ile o, nesnelerin belirli bir konfigürasyonunu semboller arasındaki bağlantıyı ortaya koymak ya da reddetmek suretiyle belirleyerek, bu sembollere mümkün doğruluk değerleri yüklemeye girişir. Böylece bir önermenin doğru

ya da yanlış olabileceği şartlar ortaya konulmuş olunur. Buna göre, önermeyi oluşturan ve nesnelere temsil eden adların düzenlenme biçimi, önermenin yansıttığı şey-durumdaki nesnelere düzenlenme biçimi ile aynı ise, önerme doğru; önermedeki adların düzenlenme biçimiyle, şey-durumdaki nesnelere düzenlenme biçimi farklı ise, önerme yanlış; önermedeki adların düzenlenme biçimi şey-durumdaki nesnelere düzenlenmesinin olanaksız olacağı bir biçimde ise önerme, anlam'sızdır.

Bu durumda bir önermenin “anamlı” olabilmesi, onun içerisindeki sözcüklerin varolan şeyleri temsil etmesini yahut varolan şeyleri temsil eden sözcüklerden oluşmuş önermelere ayrıştırılabilir olmasını gerektirir. Wittgenstein, “empirik gerçeklik nesnelere tümlüğü tarafınca sınırlandırılır. Bu sınır aynı zamanda, öge önermelerin tümlüğünde kendini gösterir (Wittgenstein, 1961, 5.5561)” diyerek dildeki anlam sınırının, öge önermelerin tümlüğü tarafından ortaya konulmakta olduğunun altını çizer. Böylece anlam'ın sınırları doğruca olgusal söylemin sınırlarınca çizilmiş olur: “Doğru önermelerin tümü, tüm doğa bilimidir (veya doğa bilimlerinin tümüdür) (Wittgenstein, 1961, 4.11)”. Çünkü betimsel olan tek söylem olgusal söylemdir. Ayrıca bir sözcüğün tek başına anlamlı olması da onun özünün bilgisini yansıtmasıyla mümkündür: “Anlam sözcüğün temsil ettiği nesnedir. Nesneyi tanıyorsam, onun olgu bağlamlarında yer almasının tüm olanaklarını da biliyorumdur. (Bu olanakların her biri nesnenin doğasında bulunur.) (Wittgenstein, 1961, 2.0123)”

Gelinen noktada açıktır ki, Wittgenstein'in ortaya koyduğu anlam kuramında, bir sözcük özünün bilgisini vermesiyle, bir önerme de ancak dünyanın mantıksal betimi olmasıyla bir anlam'a sahip olarak görülmektedir. Ayrıca önerme ancak dünya ile karşılaştırılma imkanına sahipse onun doğruluğu ya da yanlışlığı üzerinde durulabilmektedir. Bu durumda bir de, olgusal söylemin dışında kalacak dilsel anlatımların durumuna yönelmek gerekir. Olgusal söylemin dışında kalan bu anlatılar Wittgenstein için mantığın önermeleri olarak totolojileri; etik, estetik vb. değerler alanını kapsayan önermeleri ve metafizik önermelerin oluşturduğu diğer felsefe önermelerini kapsar.

Gelinen noktada *Tractatus*'un “sadece olgular dünyasının bir bütün olarak görülebileceği” şeklinde temel bir ideye sahip olduğu ortadadır. Dolayısıyla söylenemez olanı söyleme girişimleri olan olgusal söylem dışı bütün önermeler, dil içinde dilin sınırlarını aşma girişimleri olarak görülür. Dünyanın mantıksal betimlemelerinin dışında kalan bu önermelerin anlamı, doğruluk değeri çözümlenmesiyle açık kılınabilir bir nitelikte değildir. Dünyaya ilişkin bir şey söylememeleri bakımından onlar *anlamsız* olarak konumlanır. Bu bakımdan Wittgenstein, söylenemez olanı söyleme girişimleri olarak gerek metafizik gerekse de değerler alanına ilişkin ortaya

konulan tüm önermeleri, dilin ve dünyanın sınırı ötesindeki bir şey hakkında konuşmak isteyen, anlamsız, yani saçma (yok-anlamlı) önermeler olarak belirler.

Wittgenstein'a göre, bütün "söylenebilir" olan "olgular"a ilişkindir, yani birtakım şey durumlarının var olduğunu ve başka birtakım şey-durumlarının var olmadığını söylemekten ibarettir. Bu bakımdan da, Wittgenstein'ın anlam kuramında aslolan, *olan*'ın üzerinde konuşmak, *olması gereken* söz konusu olduğunda ise "susmak, konuşmamak"tır. Böylece hem dilin hem de dolayısıyla felsefenin sınırları dışarısına çıkarılan değerler alanı, olgusal alandan katî bir şekilde ayrılır. Söylenebilir *olanın* sınırları içinde kalan olgusal durumlar, anlam'ın mantıkla çizdiği keskin sınırlar dolayısıyla *olması gerekenle* temas sağlayamaz bir konuma itilir. Bu andan itibaren Wittgenstein'da anlam, yeni bir serüvene doğru yol almaya başlar. Wittgenstein,

"Felsefenin amacı düşüncelerin mantıkça açıklanmasıdır. Felsefe bir öğretidir değil, etkinliktir. Bir felsefi çalışma, bütünüyle anlam aydınlatmalarından oluşur. Felsefenin sonucu bir dolu felsefi önerme ortaya koymak değil, önermeleri açık kılmaktır. Felsefe düşünceleri açık kılmalı ve kesin bir biçimde sınırlamalıdır; yoksa bu düşünceler donuk ve bulanık kalırlar (Wittgenstein, 1961, 4.112)"

diyerek felsefenin konumunu netleştirmeye çalıştığı bu serüvende, aynı zamanda kendi önermelerini onların ötesine tırmanmak için birer basamak olarak kullanarak, onların anlamsız olduğunu ve bu önermeleri aşması gerektiğini, dünyayı ancak bu vakit doğru olarak görmenin mümkün olduğunu da açıkça görmüştür². Dünyayı açıklamada olgusal betimlemelerin önemi çok büyüktür. Fakat insanın dünyanın anlamını, kendi gerçeğini ve değerlerini sorgulamadıkça, kendisinin ve dünyasının hakkında tam ve doğru bir kavrayışa ulaşamayacağı da bir gerçektir. *Tractatus* serüveni esnasında ve sonrasında yaşadıkları Wittgenstein'a bu gerçekliği en yalın haliyle göstermiş olmalıdır ki, sonrasında bu eksikliği gidermeye yönelik olan yeni bir anlam kuramıyla karşımıza çıkar. Burada felsefenin dile sığmayan güçlüklerle ilgili olduğu bir kez daha kabul edilir. Wittgenstein şöyle demektedir: "Felsefe sorunlarının derinlik karakteri vardır. Onlar derin

² Wittgenstein *Tractatus*'un sonlarında şunları söylemektedir: "Önermelerim şu şekilde aydınlatıcıdır: beni anlayan kimse, bu önermeleri onların ötesine tırmanmak için –basamaklar gibi- kullandığı zaman, sonunda onların anlamsız olduğunu görecektir. ...Onun bu önermeleri aşması gerekir ve o zaman dünyayı doğru olarak görecektir (Wittgenstein, 1961, 6. 54)."

güçlüklerdir; bu sorunların bizdeki kökleri, dilimizin biçimleri kadar derindir ve onların önemi dilimizin önemi kadar büyüktür (Wittgenstein, 1972, 47).”

O halde bu noktada bir de *Felsefi Soruşturmalar*'ına , onun bu “derin güçlükler”in kendisinden bahsetmeyi mümkün kıldığını düşündüğü “anlam kuramı” kapsamında bakmak gerekir.

***Felsefi Soruşturmalar*'ındaki Anlam Kuramı Açısından Olgular ve Değerler Alanı**

Wittgenstein'in her iki döneminde de “anamlı bir dil nasıl mümkündür?” sorusunun yanıtını aradığını bilmekteyiz. Wittgenstein'in bu soruya son dönemini ifade eden *Felsefi Soruşturmalar (Philosophical Investigations)*'ında verdiği yanıtla bizi *Tractatus*'unkinden epey farklı bir yola sokacağını vurgulamak gerekir.

Anamlı bir dilin nasıl mümkün olduğunu soruşturmaya giriştiği ilk eseri olan *Tractatus* 'unda Wittgenstein'in, bizim dünyayı “şeylerin değil, olguların toplamından ibaret (Wittgenstein, 1961, 1.1)”, “zincirdeki halkalar gibi birbiriyle uyumlu (Wittgenstein, 1961, 2.03)” şeyler olarak, bir olgudaki birim unsurlardan ibaret bir şey olarak görmemizde ısrarcı davranıp olgusal önermeler içermeyen her türden söylemi “anlamsız”, “saçma” olarak dilin sınırları dışarısına iterek, bize onlar hakkında “susmayı” salık verdiği ortadadır. Ancak belirtilmelidir ki *Tractatus, Felsefi Soruşturmalar* ile ciddi bir eleştiriye uğratılır.

Wittgenstein bu doğrultuda öncelikle, “dil ve dünya” arasında konumlandığı ilişkiyi yeniden gözden geçirir. Bilindiği üzere, *Tractatus*'un temel savı, formelleştirilmiş bir teorinin bilimdeki fonksiyonunun, bir mümkün dünya hakkındaki birbirleriyle ilişkili olgu türlerine yönelik bir “temsil yöntemi” sağlayabileceğine yöneliktir. Wittgenstein *Tractatus*'unu her ne kadar bu temel sav etrafında şekillendirmişse de, Hertz mekaniğini iyi tanıyan biri olarak o, bu savın taşıdığı bir takım güçlüklerin de farkındadır. Bu söz konusu güçlük açıktır ki, herhangi bir aksiyomatik formalizmin –ki bu ister Öklid'in, ister Newton'un, isterse de Russell'in ki olsun uygulanabilirliğiyle ilişkilidir. Nitekim açık tanımlar ve dedüksiyonlar temelinde bu tür bir sistem geliştirmek bir şey, ortaya çıkan kategorilerin ve mantık ifadelerinin dünyaya nasıl uygulanabileceklerini göstermek başka bir şeydir. Wittgenstein'in da mantıksal ilişkilerin yalnızca bir sembolizm içinde birbirlerine bağlı kalabileceklerinin farkında olduğu kabul edilmelidir. Nitekim ona dilin dünya ile bu özel şekilde ilişkili olduğunu “neden” varsaymamız gerektiğine yönelik bir soru sorduğumuzda alacak bir yanıtımızın olmadığını görürüz. Kaldı ki insan, “olguları”, “aynı reel mantık formuna sahip” önermelerle modellendirme imkânını görmedikçe, önerme

kalkülüsünün reel durumları tasvir etmek için kullanılabileceğini açıkça gösterebileceği bağımsız hiçbir ispat da bulunamaz.

Öte yandan Wittgenstein için, Newtoncu formalizmi dönüştürecek herhangi bir tanımlar serisi veya dünyanın açık tasvirini verecek başka bir sembolik ifadeler takımı da söz konusu olamaz. Eğer böyle bir teorinin belirlediği ihtimalleri bilimsel tasvirlerimizin ve açıklamalarımızın kaynağı olarak işaret edersek, bu durum kaçınılmaz şekilde dünya hakkında olduğu kadar *bizim* hakkımızda da bir olgu olarak kalmak durumundadır. Wittgenstein'a göre de, “Dünyayı tanımlamak için kullanılabilen bu Newtoncu mekanik, bize dünya hakkında hiçbir şey söylemez. Fakat yine de bir şey –aslında onu kullanma tarzımız kapsamında, dünyayı tasvir etmek için kullanılabileceğini- söyler (Wittgenstein, 1961, 6.342).” O halde dil ile dünya arasındaki ilişkinin Wittgenstein’da anlamlar, kullanımlar veya içerdiği formel tanımlar için değil de, dil ve dünya arasındaki bu ilişkinin tam da “*kavramamız*” gereken şeyler olması gerektiği açısından bir sorun teşkil ettiği belirtilmelidir.

Açıktır ki, dil içerisinde “kavranılması” gereken bu husus, Wittgenstein’ın *Tractatus*’un da ele alıp çözmeyi denediği bir konu olmaktan uzaktır; bu sorunun çözümü için “dil kullanımlarının” devreye sokulduğu dönemi beklemek gerekir. O, *Tractatus*’ta sadece bu problematiğin farkına varmakla kendini mükellef kılmış görünür. *Tractatus* üzerinde çalışma ona, dil ile gerçeklik arasındaki ilişkinin sadece bir “mantık” ilişkisi olmadığını ve olamayacağını göstermiştir. Çünkü barizdir ki, bir “basit gösterge/işaret” ile onun reel dünyada tekabül ettiği şey arasındaki ilişki her ne kadar ispat edilebilecek ya da gösterilebilecek bir şeyse de, buradaki ispatlama/gösterme dediğimiz şey hiçbir anlamda bir “tanım/tanımlama” ile aynı şey değildir. Dolayısıyla Wittgenstein’da bu ilişki, gösterilebilir olduğu halde, aslında dile getirilemez olarak kalmaya mahkum görünür; ta ki *Felsefi Soruşturmalar*’na kadar. *Tractatus*’ta önermeler sadece tasvire yetenekli görüldüklerinden, onlar sadece gerçekliği tasvir etmekle yükümlü görünmektedirler; ancak kendi kendilerine atıfta bulunmaksızın ve dolayısıyla sonuçta saçmaya (meaningless) dönüşmeksizin, eş zamanlı olarak onu nasıl tasvir edebilecekleri de açık değildir. Bu bakımdan *Tractatus*’taki dil ve dünya arasındaki ilişki, aslında başka bütün olgusal olmayan söylemler kadar dile getirilemezdir.

Tractatus bu haliyle, yani “basit göstergeler” ile onların tekabül ettiği şeyler arasındaki ilişkinin doğrudan görülebileceğini varsaymasıyla, hem dilin temsil olarak formel analizi ile gereğinden fazla kolaylıkla tatmin olmuş ve hem de reel hayattaki linguistik davranışı kullanıma sokan adımları göz ardı etmiş görünür. Kaldı ki, Hertz mekaniğini bilen biri olarak Wittgenstein, fizikte bile bir matematik sistemin reel dünyadaki bilimsel

problemlere uygulanmasının, ancak matematik sembollerin empirik büyüklükler veya ölçümlerle ilişkilendirilmesini sağlayan iyi tanımlanmış prosedürlerle mümkün olabileceğini de iyi bilmektedir. Öte taraftan dilin tüm kavramlarının “basit göstergeler”den oluşmadığı da bir gerçektir. Bir başka ifade ile, dilin sahip olduğu tüm kavramsal yapılar gözetildiğinde dilin temsil olarak formel analizinin mümkünlüğü de bir tartışma konusudur. Nitekim tam da bu durumun kendisi, değerler alanındaki (bileşik) kavramlar söz konusu olduğunda ona “susmasını” dikte etmiş görünür.

Bu bakımlardan Wittgenstein’in, *Tractatus*’ta ortaya koyduğu anlam kuramının kendi içinde çözmei başaramadığı iki sorunsal şu şekilde ortaya çıkar: Gündelik olgusal ya da tasvir edici dili, Hertz’in üzerine bilimsel bilgi yorumunu inşa ettiği “matematik modeller” ile aynı türde literal, kesin anlama ulaşan bir şey olarak görmenin mümkün olup olmadığı ve kendi kendini açıklayıcı ve dolaysızca bilinebilir bir dil ve gerçeklik ilişkisi/bağlantısı kurmanın ne derece makul olduğu. Dolayısıyla onun, *Felsefi Soruşturmalar* ile birlikte “dil formel yapısı” veya “önergeler” ile “olgular” arasında *Tractatus*’ta kurduğu bu farazi yapı benzerliğinden kurtulmanın yollarını aramaya yönelmiş olması şaşırtıcı değildir. Böylece Wittgenstein’in geç dönem soruşturmasına yön veren can alıcı soru kendisini artık şu şekilde ortaya koyar: “İnsanlar dil ile reel dünya arasında kuracakları *kural-yönelimli* bağları hangi *prosedürlerle* tesis etmektedir?”

Bu sorunun *Felsefi Soruşturmalar*’ındaki yanıtına bakmadan evvel, Wittgenstein’in *Tractatus*’u 1922’de tamamlamasının ardından fizik alanındaki tartışmaların yol açacağı paradigma değişikliğinin kendisinden ne ölçüde etkilenmiş olabileceğini, bu yeni paradigmanın buradaki anlam kuramı ile arasındaki ortak noktalardan hareketle kısaca ele alıp görmek gerekir.

Öte yandan *Tractatus*’tan *Felsefi Soruşturmalar*’ı kaleme alması arasında geçen zaman diliminde Wittgenstein, hem Viyana’daki yaşantısı gereği hem de Birinci Dünya Savaşı’nı cephede birebir yaşamış biri olarak değerler alanının önemine yönelik yeni bir kavrayış da kazanmış görünür (Janik ve Toulmin, 2008, s. 236). Wittgenstein özellikle bu dönem, hakkında susulması gerektiğini savunduğu tüm önermelerin, yaşadığı dünyadan bakılınca aslında tam da üzerinde *konusulması gereken şeylere* tekabül ettiğini görmüştür. Bu açıdan bakıldığında, onun susmaktansa her alanda konuşabilmesinin önünü açacak yeni bir anlam kuramına ihtiyaç duymuş olduğunun da bu noktada ayrıyeten altı çizilmelidir.

Gelelim olgulara ilişkin yeni bir anlayışı ortaya koyacak paradigma değişikliğine ve onun Wittgenstein’in yeni anlam kuramı üzerindeki olası etkilerine. Öncelikle belirtilmelidir ki, bu sözü edilen paradigma değişikliği Newtoncu anlayıştan Einstein’ın Kuantum fiziğine olan doğrudan ve keskin

bir geçiş değildir. Bu paradigma değişikliğinden, fizikteki belli birtakım sorunların üstesinden gelmeye çalışan düşünür ve bilim adamlarının ondaki bazı teorileri küçük hamlelerle dönüştürmesini ve bu dönüşümün nihai noktasını ise Einstein'ın Kuantum fiziğinde bulmasını anlamak gerekir. Bilindiği gibi Newtoncu fizik anlayışı mutlağı, kesini ve değişmeyi ön plana çıkarmasıyla mutlak uzay-zaman anlayışını zihinlere kazımıştır. Bu anlayıştaki keskin neden-sonuç ilişkileri öngörülebilir bir lineer değişime işaret etmeleri bakımından, dönemin tüm bilim adamlarını ve düşünürlerini de etkisi altına almış görünür. Capra, sözü edilen bu paradigma değişikliğinin özellikle 20. yüzyılın başından itibaren atoma yönelik başlatılan araştırmaların ortaya koyduğu verilerin, klasik fiziğin sunduğu imkanlarla örtüşmeyen yapısının başlattığı bir tartışmanın etrafında ortaya çıktığını ifade eder (Capra, 1983, s. 76-77). Bu özel tartışmanın ayrıntılarını fizik alanına bırakarak, bu tartışmanın bize sunduğu sonuçlara baktığımızda, kendi çapında neredeyse umutsuz bir paradoksa dönüşen bu tartışmayı nihayetine erdirecek tek çözümün klasik kavramlarla düşünmekten, yani Newtoncu dinamikten vazgeçmekle elde edildiğini söylemekle yetinelim.

Heisenberg'in 1927 yılında dalga ve parçacık araştırmaları kapsamında ortaya attığı "belirsizlik" ilkesiyle, matematik formundaki klasik kavramların yetersizliğini kanıtladığı çalışması (Heisenberg, 1990, s. 93-94) dolayısıyla alevlenen tartışmalar, Max Planck, Erwin Schrödinger, Niels Bohr, Louis de Broglie ve Albert Einstein gibi fizikçilerin de tartışmaya katılmasıyla yeni bir boyuta ulaşır. Tartışmaların son bulduğu nihai noktada, bu yeni fizik teorisini yapılandıracak olan kavramların, klasik fiziğinkinden apayrı bir özellik taşıması gerektiği sonucu çıkar. Fiziksel dünyayı kavrayışımızda meydana gelecek köklü bir değişikliği simgeleyecek bu anlayışla, gerçekliğin temelde belirsiz olduğu, bilinen günlük hayatımıza bir taban oluşturacak sabit ve net hiçbir şeyin olmadığı ortaya konulduğunda, klasik fizik anlayışı ve onun mantığın keskin sınırlarınca belirlenen kavramları geçerliliğini yitirir. Gözlemlerimizin temelde belirsizlikle sınırlandırıldığı ve nedensel yasaların her zaman geçerli olmadığı ortaya çıktığında, aynı zamanda Newtoncu "kesinlik" temasının (Newton, 1998, s. 108, 109) yerini de "belirsizlik" ve "rastlantı" alır³. Bu nedenle de

³ Newtoncu fizik anlayışının vurgusu mutlağa, kesine ve değişmeyenedir. Bu anlayışta öngörülebilir bir lineer değişimi mutlak neden-sonuç ilişkilerinden çıkarmak mümkündür. Oysa Kuantum fiziği ve onu önceleyen fizik anlayışları nedensizliğe, öngörülemezliğe ve ölçüm prosedürlerinin gevşekliğine yaptığı vurgu dolayısıyla indeterminist bir çizgidedir. Bu yeni anlayışta, gözlemlerimizin belirsizlikle sınırlanmış olduğu ve nedensel yasaların her zaman geçerli olmadığı açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bkz.: Jammer, M., "Indeterminacy in Physics", The Dictionary of the History of Ideas, Philip P. Wiener (ed.), <http://etext.lib.Virginia.EDU./dhi.cgi?id=dv2-65>.

matematiksels modeller, en iyi ihtimalle artık sadece gerçekliğin bir karikatürü olabilirler (Porter, 1996, s. 5).

O halde artık ortaya çıkmıştır ki, bu dünya Wittgenstein'in *Tractatus*'ta sadece "olguların toplamı (Wittgenstein, 1961, 1.1)" olarak işaret etmiş olduğu bir dünya değildir; aksine o, "hem olguların hem de şeylerin toplamı olan" bir dünyadır. Mantıksal uzam içerisindeki olguları dünya olarak gören Wittgenstein, mantığın ve dolayısıyla da yasalılığın dışında kalan her şeyin rastlantısal olduğunu düşünür (Wittgenstein, 1961, 1.13, 6.3). Oysa fizikteki gelişmeler ortaya koymuştur ki bu dünya "belirsizlik" ve "rastlantının" da içinde bulunduğu bir dünyadır; her olgu durumunun belli bir yasalılık durumuna göre meydana geldiği düşüncesi de boş bir inançtır. Bu bakımdan yine ortaya çıkmıştır ki, Wittgenstein'in *Tractatus*'unda, "bilinemez, ölçülemez, tanımlanamaz, yani belirsiz olarak nitelediği (Wittgenstein, 1961, 6.41, 6.42, 6.421) için dünyanın ve dolayısıyla da dilin sınırları dışına sürdüğü metafizik ve değerler alanının yeri aslında tam da burasıdır.

Öte taraftan Wittgenstein'in *Tractatus*'a yönelttiği eleştirilerden biri de, matematiğin bile bir problemle karşılaştığında matematiksel kalkülüsün iç ifadelerini değil, böyle bir kalkülüsün dış bağlantı kurması gereken *kurala-uygun* davranışı dikkate alması gerektiği olmuştur. Böylece Wittgenstein, herhangi bir sembolik temsilin anlamının, kapsamının ve sınırlarının nasıl insanların daha geniş bir davranış kontekstindeki ilişkilerine bağlı olduğunu ortaya koyma amacıyla analizini derinleştirmeye yönelir. Nitekim *Tractatus*'ta anlam, sözcük-nesne bağlantısını üzerine kuruludur. Buradaki anlam modelinde, bir ad anlamını, bu adın gösterme ile tanım (ostensive definition) aracılığıyla kendisine bağıntıladığı nesnede bulmaktadır. Bir başka ifade ile her sözcüğün bir anlamı vardır ve bu anlam, sözcük ile bağlantı (correlated) içindedir. Dolayısıyla da anlam, sözcüğün temsil ettiği nesnedir (Wittgenstein, 1972, s. 3). Bu varsayım, sözcüklerin esas görevinin *Tractatus*'ta betimleme/resmetme olduğu görüşüne götürmüştü. *Felsefi Soruşturmalar*'da ise Wittgenstein dikkatini, dilin olguları betimleme tarzından, dildeki insan faktörüne doğru yöneltir. Bu yeni kuram kendini, insan faktörünün başrolde olduğu "oyun" ve "yaşam biçimleri" kavramları aracılığıyla ortaya koyar.

Felsefi Soruşturmalar'daki "anlam kuram"ında Wittgenstein için herhangi bir ifadenin "anlam"ını belirleyen şey, bu ifadenin *uzlaşımsal* olarak kullanıma sokulduğu *kurala-uygun*, sembol kullanan aktiviteler olarak "dil oyunları"dır. Bu sembol kullanan aktiviteler de anlamlarını, tecessüm ettikleri ve kurucu unsurları oldukları daha kuşatıcı aktivite tarzları olarak "yaşam biçimlerin"den alırlar. Burada Wittgenstein'in bir ifadenin anlamını belirleyen şey olarak "dil oyunları"na yönelmesi bize, onun belli

ölçülerde de olsa hala Hertz'e sadık kalmaya devam ettiğini göstermelidir. Nitekim oyun, içerisinde farklı oyuncuların farklı rolleri yerine getirdikleri sosyal bir etkinliktir ve sürdürülebilmesi için ona özgü olan kuralların izlenmesi gereklidir. Bir dil-oyunu oynadığımızda, tıpkı oyunlarda olduğu gibi, belli kuralları izleriz; bu kurallar oyun oynamak isteyenler üzerinde bağlayıcıdır (Altuğ, 2001, s. 163). Ayrıca dilsel sözcelerin anlamlı birer birim haline gelmelerinde çıkarılan seslerin belli kurallar tarafından yönetilmeleri de gerekir. Yine bir cümleyi kurarken, onunla anlatmak istediklerimizi aktarma işleminde sözcükleri sıralarken belli bir biçimsel-dizge çerçevesinde hareket ettiğimiz de ortadadır. Bu bakımlardan Newtoncu paradigmanın olguların meydana gelişinde ve tekrarlanmalarında gördükleri düzen ilkesinin Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar*'ında dilin kullanımını mümkün kılan bir unsur olarak izlerini sürdürmeye devam ettiği belirtilmelidir.

Ancak kuramın baskın ve yenilikçi yönünün yine de ağır bastığı gözden kaçmamalıdır. Sonuçta Wittgenstein için dil, kesin bir biçimsel dizge de değildir; yani dil her ne kadar kuralları izlese de bir sözcüğün kullanımı söz konusu olduğunda onun her durumda kurallarla sınırlanmış olduğunu söylemek de hatadır. Nitekim Kenny'in de belirttiği gibi, Wittgenstein'da dilin dayandığı veriler, dilin içerisine oturduğu yapı, değişmez yalın nesnelere oluşturduğu bir yapı tarafından değil; fakat ortak insan doğasına aşılacak bir yaşama biçimleri örüntüsü tarafından verilir (Kenny, 1973, 156). Burada "yaşama biçimi" terimi, hem bir dil topluluğunun etkinlikleri içerisinde, bir dili çeşitli kullanımları ile karakterize eden karmaşık bir kültürü hem de dilin ön gerektirdiği dilsel ve dil-dışı davranışların temelinde bulunan "uzlaşım"a işaret eder: "Doğru ve yanlış olan, insanların söyledikleri şeydir ve insanlar kullandıkları dil içerisinde uzlaşırlar. Bu kanılarda uzlaşma değil, yaşam-biçiminde uzlaşmadır (Wittgenstein, 1972, s. 92)". Böylece de *Felsefi Soruşturmalar*'da anlam, salt fiziksel bağıntı temelinde, doğal bir olaya dayanarak var olan bir şey olarak değil, dilsel uzlaşma'nın bir sonucu olarak düşünülür (Kenny, 1973, 157). Böylece Wittgenstein *Felsefi Soruşturmalar*'da anlamı kullanım ile özdeş kılıp, onu uzlaşım ile açıklanabilir bir hale getirerek dilsel *belirsizliğe* (veya *kesinliksizliğe*) yer açmış olur. Nitekim anlam artık sözcük düzeyinde onun temsil ettiği nesnenin bilgisinde değil, onun kullanımında, bu kullanımı mümkün kılan uzlaşımında; cümle düzeyinde ise olgusal durumların betimlemelerinde değil, sözcüklerin kullanımıyla oluşan bağlamda aranmaktadır. Bu haliyle olguların birebir resmi olan ideal bir dil anlayışının da yerini ideolojik, estetik, metafizik vb. boyutlarıyla dili her açıdan kuşatan bir dil anlayışına bıraktığı görülür.

O halde Wittgenstein'in "oyun" kavramıyla iki temel paradigmayı belli ölçülerde de olsa bir araya getirmeye çalıştığını ifade etmek yanlış

olmayacaktır. “Oyun” kavramı taşıdığı özellikler bakımından da bunu mümkün kılmış görünür. Demir, “oyun”un genel karakteristiğini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Oyun her şeyden önce gönüllü bir eylemdir; keyfe kederdir; serbesttir; oyuncuyu her an bütünüyle içine alabilir; nedensizdir; belli bir anda başlar ve belli bir anda biter; sonuna kadar oynanır; tekrarlanabilir; oyun alanının sınırları içinde kendine özgü bir düzen hüküm sürer; kendine ait kuralları vardır; yine de sürekli bir gerilim ve belirsizlik muhteva eder (Demir, 2007, s. 92)”

O halde “oyun” kavramının doğasının gereği olarak hem bir kuralcılığı ve düzeni –Newtoncu fiziğin sunduğu gibi- hem de bir belirsizliği –Kuantum fiziğinin sunduğu gibi- barındırdığı da ortadadır. Dolayısıyla bu yeni anlam kuramıyla Wittgenstein’in belli ölçülerde de olsa Hertz’in yapmaya çalıştığı tarzda bir düzenliliğin izini de hâlâ sürdürüyor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat sembol kullanan aktiviteler olarak dil oyunlarının hem doğası gereği taşıdığı “belirsizlik” özelliği gereği hem de onun daha kuşatıcı bir aktivite olan yaşam biçimleriyle ilişkilendirilmesi bakımından bu kuramı, yeni paradigmaya daha yakın kıldığı da bir gerçektir.

Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar*’da *Tractatus*’taki güçlükleri bertaraf etme adına yeni bir anlam kuramına yer açtığı ortadadır. Ayrıca onun *Tractatus*’ta nesnelere özünün bilgisini ve olguların meydana gelişindeki kesinlik ve değişmezliğin betimlemesini ifade eden anlam kuramını ortaya koyarken Hertz’in (Wittgenstein, 1961, 6.361) ve Newton’un (Wittgenstein, 1961, 6.341, 6.342) teorilerinden bahsettiği ve onlardan yararlandığı aşikardır. Fakat *Felsefi Soruşturmalar*’a bakıldığında, Wittgenstein’in burada yeni fizik anlayışıyla ilgili herhangi bir ifade ya da yoruma yer vermediği görülür. Janik ve Toulmin’in da Wittgenstein’in ilk döneminin şekillenmesinde fiziğe yapmış olduğu vurguyu da *Felsefi Soruşturmalar*’ın ele alınımında göremeyiz. Ancak bu noktada *Felsefi Soruşturmalar*’da ortaya çıkan dilsel *belirsizlik* (veya *kesinliksizlik*) mefhumunun aynı zamanda yeni fizik anlayışının da temel unsuru olduğuna derhal dikkat çekilmelidir.

Wittgenstein’in *Tractatus*’ta yer verdiği anlam kuramını Newtoncu paradigmadan hareketle ortaya koyduğu açıktır. Fizikteki yeni gelişmeler ışığında Newtoncu paradigmanın işlevini yitirdiği gözetildiğinde, Wittgenstein’in bu paradigmadan hareketle ortaya koyduğu anlam kuramı da doğal olarak değerini yitirmişti. Yeni fizik anlayışının Newtoncu paradigmanın “kesinlik” ve “yasalılık” ilkelerine karşı, “belirsizlik” ve “rastlantı” kavramlarıyla ortaya çıkarak Newtoncu paradigmanın bir

eleştirisini ortaya koyduğu açıktır. Yine *Felsefi Soruşturmalar*'ın ortaya koyduğu anlam kuramı açısından *Tractatus*'un bir eleştirisi olduğu dikkate alındığında, Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar*'da –*Tractatus*'un kendisini dayandırdığı- Newtoncu paradigmanın dilsel (linguistik) bir eleştirisini ortaya koyduğunu söylemekte de bir sakınca yoktur. Buna istinaden Wittgenstein'in bu eleştiriyi *Felsefi Soruşturmalar*'da sözcüğün kullanımını, yani onun uzlaşım sal karakterini ön plana almasıyla, yeni fizik anlayışının temel unsuru olan “belirsizlik” (veya kesinliksizlik) kavramına dilde yer açarak yapıyor olduğu da bir gerçektir. Bu bakımdan Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar*'ı kaleme alırken bu yeni fizik anlayışında, *Tractatus*'un güçlüklerini bertaraf etmek üzere oldukça işlevsel unsurlar bulmuş olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Wittgenstein'in sözcüklerin anlam'ını kullanımdaki uzlaşım sal kazandıkları bu yeni dil anlayışında insanın olgu ile değerler alanına eşit mesafede durduğu açıktır. O halde artık, onun biri hakkında konuşurken diğeri hakkında susmasını gerektirecek haklı bir neden de yoktur. Mantığın formel yapısının anlam dolayısıyla *Tractatus*'ta olgular ve değerler alanı arasına çektiği duvar, insan faktörünün devreye sokulmasıyla böylece *Felsefi Soruşturmalar*'da yerle bir edilir.

Açıktır ki bu noktaya dek yapılan açıklama ve tartışmalar, *Tractatus*'un daha çok anlamı belirleyen olgusal betimlemelerinin durumlarıyla ilişkili olarak *Felsefi Soruşturmalar*'ındaki yapılan eleştiri ve değişen durumları resmetmektedir. O halde şimdi bir de *Tractatus*'un değerler alanını ittiği anlamsal yokluk bakımından *Felsefi Soruşturmalar*'ında durum ne ona bakılmalı.

Bu doğrultuda *Tractatus*'un amacı bir kez daha gözden geçirilmelidir. Wittgenstein bilindiği üzere, *Tractatus*'ta önermelere ilişkin ortaya koyduğu resim- tasarım modeli ile dilin söylediği şey ile dilin gösterdiği şey –yani daha “yüksek düzeyde” olan- arasına mutlak bir sınır çizgisi çekmeye çalışmıştır. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz, dili bilimsel bilgi için sağlam bir zemin haline getirme isteğidir. Ancak bu isteğin, anlam dolayımıyla olgu ve değerler alanı arasında aşılması güç bir ayrımla sonuçlandığını bilmekteyiz. Öte taraftan Wittgenstein'in anlamdan yoksun, yok-anlamalı (meaningless) olarak nitelediği değerler alanına yönelik ortaya çıkan suskunluğu, yine burada poetiğın “hayatın anlamını” aktarma gücüyle de olsa bozmaya çalıştığı da belirtilmelidir. Buna göre dil *Tractatus*'ta, nesnenin özünün bilgisini ve olguların betimlemelerini gerçekleştirmekte iken değerler alanı söz konusu olduğunda yalnızca poetiğın aracılığında onlar hakkında sadece birtakım hislere sahip olmamıza vesile olmaktadır. Wittgenstein'a göre, değerler alanına ilişkin hiçbir anlam, kendisini önermelerle sunamaz. Wittgenstein için örneğın etikte ve estetikte hiçbir

tümce bulunamaz, onlar tamamıyla eylemler ile ilgilidir (Wittgenstein, 1961, 6.42, 6.421). Örneğin iyi olana dair bir tümce kurarak onu talep ettiğimizde onun gerçekleştirilmesini sağlayamayız; o sadece bir ifade olarak kalır, herhangi bir şeyin dünyayı ve olguları değiştirmesi ancak eylem düzeyinde mümkündür, ifade düzeyinde değil (Wittgenstein, 1961, 6.423). Bu bakımdan değerler alanına ilişkin anlamlar, dilin aracı olduğu edebiyat eserlerinde ya da görsel sanatlarda kendilerini sadece bir his olarak sunabilirler, onların eylemsel bir yönü yoktur. Bu haliyle de *Tractatus*, başlangıçtaki amacına ulaşmış görünür. Nitekim *Tractatus*'un amacı, tam olarak bu ikisini birbirinden ayırmak ve böylece de onların karışmasını önlemektir. Çünkü olgular dünyasında da değerlere ait hiçbir şey yoktur: “Dünyanın anlamı dünyanın dışında ikamet ediyor olmalıdır (Wittgenstein, 1961, 6.41).”

Ancak öyle görünmektedir ki, Wittgenstein *Tractatus*'u tamamlayarak felsefeye ara verdiği(ni düşündüğü) otuz yıl boyunca aslında dünyanın anlamı üzerine düşünmekten de geri durmamıştır. Bunu, en açık hali ile onun Paul Engelmann ile olan yazışmalarında görmek mümkündür. Engelmann'ın Wittgenstein ile olan yazışmalarına yer verdiği kitabında, Wittgenstein'in dünyanın olgusal betimlemelerinden çok, dünyanın anlamı sorunuyla ilgilendiği görülür. Bu yazışmalarda Wittgenstein'in özellikle iki konu kapsamında dünyanın anlamını sorguladığı görülür. Engelmann'ın aktırdığı üzere, bunlardan ilki Birinci Dünya Savaşı'dır (Engelmann, 1967, s. 125). Bir diğeri de Viyana'da yaşanan kültürel dejenerasyonun bir sonucu olarak büyük oranda artış göstermiş bulunan intihar vakalarıdır (Engelmann, 1967, s. 128-129). Yer verilen yazışmalarda Wittgenstein'in *Tractatus*'taki iddiaları doğrultusunda, onlara yönelik olarak yalın bir betimlemenin ötesine geçmemesi gerektiği ortadadır. Oysa ki durum, bundan oldukça farklıdır. Yazışmalarında Wittgenstein açık bir şekilde bu olayları, neden ve sonuçlarıyla ilgili olan bir değerlendirmeye tabi tutmakta; onları iyi, kötü ve ideal davranma şekilleri açısından irdelemektedir. Wittgenstein için bu haliyle üzerinde yaşadığımız dünya, “mümkün dünyaların en iyisi” olmaktan hayli uzaktır (Engelmann, 1967, s. 148). Bu açıdan bakıldığında Wittgenstein için değerler alanı artık, tam olarak *hayati* ve *üzerinde konuşulması gereken* bir alana işaret etmektedir. Açıktır ki, hem iyi ve kötünün toplumdaki konumunu, hem de ideal düşünme ve davranma şekillerini belirleyen şeyin kendisi, değerler alanından başka bir şey değildir. Poetik bu anlamda üzerine düşen görevi yerine getirmişse de, yaşanan olaylar göstermiştir ki, onları sonuçlarıyla *hissetmekten* çok, neden ve sonuçlarıyla *konusarak* değerlendirmeye ihtiyacımız vardır.

Tractatus'ta anlam'ın kendisinde aradığı şey olarak “gerçeklik”in bu tür olaylar karşısında, onları oldukları haliyle betimlemekten öteye geçemeyeceği ortadadır. *Tractatus*'u ortaya koyduktan sonra Wittgenstein'in

“onunla ne kadar az şeyi başarabilmiş” olduğunu söylemesi de bunu doğrular niteliktedir. Bu haliyle Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar*’da ortaya koyduğu yeni anlam kuramının en büyük başarısını “transandantal” sorunsalını çözmüş olmasında bulabiliriz. Wittgenstein anlamı yaşama biçimlerindeki uzlaşım ve bu uzlaşım sonucunda ortaya çıkan kullanım ile açıkladığı bu yeni dil anlayışı sayesinde “transandantal” olan probleminin kalbini, linguistik temsillerin formel karakterinden söküp çıkarmış ve böylelikle de değerler alanının anlam’ın yok tarafından dünyaya düşerek, “insanın doğal tarihindeki bir unsur (Wittgenstein, 1972, s. 125)” olmasının yolunu açmış görünür.

SONUÇ

Dil insani deneyimin temel aracıdır. İnsan yaşadığı sürece hem olgusal alanı hem de değerler alanını tecrübe eder. Olgusal durumlara atfettiği anlamlar ile dünyasını tanımaya, hayatını kolaylaştırmaya çalışan insan, öte taraftan değerler alanına atfettiği anlamlar ile de insan olmanın gerekliliklerini bilmeye, yerine getirmeye çalışır. Bu açıdan bakıldığında, Wittgenstein’in *Tractatus*’ta dünyanın ve dilin dışına atarak “transandantal” olarak konumladığı değerler alanını, *Felsefi Soruşturmalar* ile yeniden “konuşulabilir” kılmaya çalışması oldukça anlamlıdır.

Tractatus serüveninde Wittgenstein, “transandantal” sorunsalını Hertz ve Boltzman’ın izindeki uygulamalı bir matematik öğrencisi olarak, onların fikirlerini genelleştirmek suretiyle çözmeye çalışmıştır. Onun bu eserinde ortaya koyduğu anlam kuramı taşıdığı güçlüklerin yanında, değerler alanına ilişkin tüm kavramları da yok anlamlı (meaningless) sayarak felsefenin en büyük problemlerinden biri üzerine konuşmanın önüne adeta set çekmiştir.

Olguların meydana gelişindeki düzeni dilde görmek isteyen Wittgenstein böylece, ideal bir dil anlayışı uğruna değerler alanını dilin ve felsefenin dışına atmıştır. Felsefeye ara verdiğini düşündüğü yıllarda yaşadığı dünya üzerine düşünmeye devam eden Wittgenstein, dilin sınırları dışına atsa da değerler alanının bu dünyanın konuşulması gereken bir parçası olduğu gerçeğiyle de yüzleşmek durumunda kalmıştır. Wittgenstein’in dikkatini *olandan* (olgulardan), *olanın sonuçlarına* yönelttiği bu dönemde, hem *Tractatus*’un anlam kuramının taşıdığı güçlüklerin üstesinden gelebileceği hem de en azından insanlığın içinde bulunduğu durumların üzerine konuşabileceği yeni bir dil anlayışını *Felsefi Soruşturmalar* ile ortaya koymuştur.

Felsefi Soruşturmalar ile böylece dünyanın ve dilin sınırları içerisine konuşulmak üzere geri dönen değerler alanı, “konuşulabilme” ve “anlamlama” açısından olgular ile eşit bir statüye erişmiş olur. Bu bakımdan

Tractatus'taki olgular ve değerler arasındaki keskin ayrımın, *Felsefi Soruşturmalar*'ında bir nebze de olsa yumuşatılmış olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak Wittgenstein *Felsefi Soruşturmalar*'ında, en genel haliyle “olan” ve “olması gereken” olarak ifade edebileceğimiz olgular ve değerler arasındaki ayrımı çözüme kavuşturacak bir yön tayin etmiş de değildir; o, burada bu iki alan arasında nasıl bir ilişki kurmak gerektiği yönünde açık herhangi bir önerme sunmamıştır. Bu bakımdan olgular ve değerler arasındaki dikotomik ayrımın, onun son döneminde de belirgin bir şekilde kendini hissettirdiğini belirtmek gerekir.

Felsefi Soruşturmalar'da “olması gereken” üzerine konuşabilmenin bir yolunu keşfeden Wittgenstein, hem onun üzerine daha fazla konuşma, hem de ikisi –“olan” ve “olması gereken”- arasındaki ilişki üzerine yeni bir değerlendirme görevini bizlere bırakmış görünür. Son döneminde O, dil açısından bize bunun bir imkânını sunmakla, görevini tamamlamıştır.

Wittgenstein'a yönelik yapmış olduğumuz okuma bize göstermiştir ki, insan olguların bir toplamı olarak sadece dünyasını değil, kendisini de bilmek ister. İnsan hem dünyasını tanımayı hem de Sokratik “kendini bil” öğüdünün gereğini ise ancak kendi kavrayışının kapsamını ve sınırlarını anlamaya başladığında yerine getirebilir. Bu da her şeyden önce insan kavrayışının ana enstrümanı durumundaki dilin kapsam ve sınırlarını bilmeyi gerektirir.

KAYNAKÇA

Alston, W. P. (1965). *The Philosophy of Language*. Englewood Cliff, N. J.: Prentice Hall.

Altuğ, T. (2001). *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Altuğ, T. (2004). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. İstanbul: Etik Yayınları.

Arslan, H. (1996). *Yöntemizm, Bilimizm, Sosyal Bilimler ve Entellektüeller*. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Bacon, F. (2004). *The New Organon*. Ed. Lisa Jardine and Michael Silverthorne. Cambridge: Cambridge University Press.

Bauman, Z. (1998). *Modernity and Ambivalence*. Polity Press: Great Britain.

Capra, F. (1983). *The Turning Point*. Newyork: Bantam Books.

Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.

Demir, G. Y. (2007). *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*. İstanbul: Paradigma.

Engelmann, P. (1967). *Letters from Ludwig Wittgenstein, With a Memoir*. Ed. B. F. McGinness, trans. By. L. Furthmüller. Oxford: Basil Blackwell.

Gökberk, M. (1999). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Heisenberg, W. (1990). *Parça ve Bütün*. İstanbul: Düzlem.

Hertz, H. (1956). *The Principles of Mechanics Presented in a New Form*. Trs. By D. E. Jones and J. T. Walley. Newyork: Dover.

Hume, D. (1939). *An Equiry Concerning Human Understanding*. The Modern Library, Random House Inc: New York.

Kenny, A. (1973). *Wittgenstein*. Penguin Books: London.

Malcolm, N. (1972). *Wittgenstein in the Encyclopedia of Philosophy*. Vol.: 7-8. New York: The MacMillan Company, The Free Press.

Magee, B. (1979). *Yeni Düşün Adamları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Meyer, R. W. (1985). *Leibnitz and the Seventeenth-Century Revolution*. Trs. J. P. Stern. Newyork: Garland Publishing.

Newton, I. (1998). *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri (Seçmeler)*. Çev.: Aziz Yardımlı. İdea: İstanbul.

Janik A. Ve Toulmin, S. E. (2008). *Witgenstein'in Viyanası*. İstanbul: Paradigma.

Toulmin, S. E. (1970). Ed. *Physical Reality: Philosophical Essays on Twentieth Century Physics*. Newyork: Harper and Row.

Witgenstein, L. (1961). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Trs. Pears and MacGuinness. London: Routledge&Kegan Paul.

Witgenstein, L. (1972). *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.